

M I L A N B U B E N

ENCYKLOPEDIE heraldiky

SVĚTSKÁ A CÍRKEVNÍ
TITULATURA A REÁLIE

ABATEMENT • ABATYŠE • ABBAS • ABBATISSA • ABREVIATURA
ADAM A EVA • ADMINISTRÁTOR • ADMINISTRÁTOR DIECÉZE
ADOPCE • AISCLAPŮV HAD • AFRICKÁ HERALDIKA • AGNUS
DEI • ALBÁNSKÁ HERALDIKA • ALEGORIE • ALERION • ALEANCE
ALLOD • ALTESSE • ALTGRAF • AMFISBÉNA • ANDĚL • ANGLICKÁ
HERALDIKA • ANNULET • ANNULUS • ANTONÍNSKÝ KŘÍŽ
APOŠTOL • APOŠTOLSKÝ KRÁL • APOŠTOLSKÝ PROTONOTÁŘ
ARCIBISKUP • ARCIDÉKAN • ARCIDIECÉZE • ARCIOPATSTVÍ
ARCIVÉVODA • ARISTOKRACIE • ASTRÁLNÍ KORUNA • ATRIBUT
BACULUS • BADGE • BAILLI • BANDERIUM • BAROKO • BARVY

M i l a n B u b e n

ENCYKLOPEDIE
heraldiky

Nakladatelství Libri
Praha 2003

Erby na obálce (zleva):

Erb hrabat Czerninů z Chudenic

Znak Suverénního řádu sv. Jana Jeruzalémského z Rhodu a Maltý

Erb hrabat Dohalských z Dohalic

© PhDr. Milan Buben, 1994, 1997, 1999, 2003

Illustrations © PhDr. Milan Buben, archiv autora a Libri, 1994, 1997, 1999, 2003

© Libri, 1994, 1997, 1999, 2003

ISBN 80-7277-135-3

O B S A H

SLOVO AUTORA	7
REDAKČNÍ POZNÁMKA	8
ÚVOD	9
Původ a vznik heraldiky	10
Znak a jeho součásti	14
Tinktury	14
Štít	16
Figury	18
Přilba	22
Přikryvadla	23
Točenice a koruny	23
Klenot	23
Řádové dekorace	24
Hodnostní odznaky (odznaky úřadu)	24
Hodnostní koruny, čepice, klobouky	24
Štitonoši	25
Prapory, korouhve, vlajky	25
Půda, trofeje, hesla a bojové pokřiky	25
Pláště a stany	26
Odznaky	26
Blasonování	26
Šlechtická heraldika	27
Občanská heraldika	29
Městská heraldika	29
Církevní heraldika	31
Zemská a státní heraldika	32
Cechovní heraldika	33
Heraldika ostatních institucí	33
Slohy v heraldice	34
Prameny heraldiky	35
Závěr	35
SLOVNÍK	37

S L O V O A U T O R A

Jediné, co jsem nikdy nechtěl psát, byla encyklopedie, protože již sám název zavazuje k tvorbě čehosi universálního, vyčerpávajícího a téměř dokonalého. Název však byl přáním vydavatele a mně nezbylo, než to respektovat.

Za základ této práce mi posloužily mé předcházející knihy, a to *Heraldika* (Albatros, Praha 1986) a německá *Heraldik* (Albatros, Praha 1987), které jsem doplnil nejen nově nabytými poznatky, ale i hesly a fakty, které nemohly být publikovány v předlistopadovém režimu.

Při sestavování jednotlivých hesel jsem se, vedle odborné heraldické stránky, zaměřil úmyslně na realie, které zůstávaly po dlouhá desetiletí, ne-li tabuizované, tedy alespoň zamlčované a celým generacím těžko přístupné. Mám tím na mysli zejména panovnickou, šlechtickou a církevní titulaturu, která je nejen neodmyslitelnou součástí heraldiky, ale postupně se stává i realitou nové doby. Nastoupená cesta zpět mezi všestranně vyspělé země Evropy by měla být i cestou k tradičním hodnotám, které nejen tento kontinent zformovaly, ale které jsou a budou i nadále zdrojem a korektivem jeho budoucího vývoje.

Psát encyklopedii je úkolem spíše pro kolektiv než pro jedince. Proto prosím čtenáře, pokud zjistí, že v této knize mělo ještě něco být a není, o shovívavost a laskavý soud.

Jsem rovněž povinován díkem všem, kteří mi pomohli a umožnili vytvořit tuto práci, především své rodině za její trpělivost a porozumění, dále pak zejména PhDr. Pavlu R. Pokornému, za nezištně poskytované konzultace, jakož i mnoha dalším, jejichž výčet by byl dlouhý, ale bez jejichž dílčí pomoci by nedosáhla tato kniha rozsahu, který dostáváte do rukou.

Milan Buben

REDAKČNÍ POZNÁMKA

Vážený čtenáři,

dostává se Ti do rukou ojedinělá práce, která obsahuje nejen základní sumu informací týkajících se heraldiky, ale také šlechtické a církevní titulatury, a především množství reálií z oblasti římsko-katolické církve. Redakce s autorem stála – vzhledem k tomu, že se slovník nečte jako běžná kniha od začátku do konce – před nelehkým rozhodnutím, zda některé informace opakovat (a totéž se týká obrázků), anebo zda čtenáře neustále odkazovat na příslušné stránky. Nakonec jsme dali přednost první variantě, takže čtenář nalezne základní údaje vždy u konkrétního hesla, pouze na několika místech je odkázán na podrobnější údaje v úvodu. Samozřejmě na konci hesla je velmi často i odkaz na další heslo či okruh hesel, které problematiku dále rozvíjejí či doplňují. Totéž se týká i obrázků: některé jsou použity raději na dvou místech (z různých aspektů – například jako ukázkou cechovní heraldiky, respektive jako zobrazení holubice, jako ukázkou čtvrcení štítu či jako znak „mluvící“ atd.), aby čtenář nemusel knihou stále listovat. Encyklopedie heraldiky tedy – vzdor téměř 700 ilustracím – obsahuje různých obrázků necelých 600.

Vedle převážné většiny kreseb, které dodal autor, jsou tu zařazeny – i jako ukázkou různých stylů – výběrově kresby i z *Ottova slovníku naučného* a Sedláčkových *Hradů, zámků a tvrzí* a z dalších pramenů (především ukázky ze státní heraldiky). Své kresby nám nezištně poskytlo několik dalších autorů, kterým na tomto místě děkujeme.

S potěšením můžeme konstatovat, že předchozí vydání knížky byla záhy rozebrána, a tak se čtenáři dostává do rukou čtvrté, upravené a doplněné vydání. Doufáme, že splní svůj účel stejně jako vydání předchozí.

Zároveň chceme upozornit zájemce o pomocné (základní) vědy historické a o dějiny vůbec na další tituly našeho nakladatelství, zejména *Ilustrovanou encyklopedii české, moravské a slezské numismatiky* (dr. Zdeněk Petrůň a dr. Pavel Radoměřský), *Encyklopedii řádů a významování* (dr. František Lobkowicz), *Evropu v proměnách staletí* (PhDr. František Honzák, PhDr. Marek Pečenka, PhDr. František Stellner a PhDr. Jitka Vlčková), *Encyklopedii moderní historie* (kolektiv pod vedením PhDr. Petra Luňáka a PhDr. Marka Pečenky) a dále řady *KDO BYL KDO* a encyklopedie věnované architektonickým památkám – českým a moravským hradům, zámkům, městům, klášterům a zvonicím.

redakce

Ú V O D

S heraldikou se setkáváme takřka denně při nejrůznějších příležitostech. Státní znaky se objevují na mincích a bankovkách, na poštovních známkách, na budovách a razítkách státních úřadů a institucí i na sportovních dresech reprezentantů.

S městskými znaky se setkáváme na úředních dokumentech městských správ, na vozech hromadných dopravních prostředků a často i na veřejných osvětlovacích tělesech, na portálech starých radnic či na zachovaných městských bránách a věžích.

Převážnou většinu heraldiky však tvoří znaky rodové a osobní. Ty najdeme jako značky vlastnictví takřka na všech nemovitostech (hrady, zámky, tvrze, městské paláce a rezidence) i na řadě předmětů jejich vnitřního vybavení (nábytek, dveře, podlahy) a na věcech osobní potřeby (kočáry, talíře, příbory, dýmky, tabatěrky a podobně). Objevují se i na dřívějších zbraních a osobní zbroji (meče, kanóny, koňské postroje a podobně), na obrazech, kde erby doprovázejí portrétované osobnosti, a na náhrobcích, kde vyznačují pochovanou osobu, rodinu nebo rod. K osobnímu určení jedince slouží erbovní pečeti, hlavičkový dopisní papír s erbem, znakové knižní značky (*ex-libris*) nebo znaková knižní vazba (*supralibros*). Šlechtičtí patroni kostelů a stavebníci chrámů umísťovali své znaky nad kostelní portály, nad kněžiště, nad vítězné oblouky nebo na patronátní lavice či na patronátní prapory. Rovněž na sochách světců, na mešních ornátech nebo na oltářích lze často spatřit znaky těch, kteří je dali svým nákladem zhotovit.

Vzácností nejsou ani znaky církevních hodnostářů a institucí, znaky cechovních společenstev a znaky jiných institucí (musea, banky, obchodní společnosti, vědecké ústavy, školy, university a podobně).

Tato encyklopedie se pokusí nejen objasnit původ, význam a užití znaků, ale i přiblížit krásu starých symbolů, s nimiž naši předkové žili a umírali. K hlubšímu a dokonalejšímu pochopení naší minulosti, kultury a tradic, z nichž pramení i naše současnost, je třeba postihnout i zdánlivě okrajovou oblast heraldiky.

Na heraldiku se mnohdy neprávem pohlíží jako na mrtvou a přežitou vědeckou disciplínu. Je sice pravda, že již nekvete tou měrou jako v dobách minulých, ale přesto si nachází své místo i v dnešní době. Stačí jen připomenout někdy dosti zložitě otázky tvorby znaků nově vznikajících států nebo měst.

V současné době jsme svědky vzrůstajícího zájmu o heraldiku takřka na celém světě, a to i ve státech, kde vzhledem k jejich odlišnému historickému a kulturnímu vývoji neměla v minulosti žádné opodstatnění. Proto se tato encyklopedie pokusí prokázat, že heraldika není jen záležitostí středověkou, ale že je jako přirozený projev symboliky nadčasová a že žije dál, protože vytváří jedno z pojítek mezi minulostí a současností v životě mnoha národů.

Původ a vznik heraldiky

Definovat heraldiku se již pokoušelo mnoho autorů, ale dosud snad žádná z definic nebyla úplně vyčerpávající. Anglický heraldik Anthony Wagner ji nazývá „těsnopisem historie“, protože ve znaku se téměř vždy obráží historický vývoj rodu, města či země. Je však nutno rozumět symbolické mluvě znaků. Heraldika je tedy určitý druh užitého umění, které je řízeno ustáleným řádem, pravidly i zvyklostmi a podřizuje se vkusu vládnoucího uměleckého slohu.

Heraldiku lze chápat i jako vědu zabývající se symbolikou osobní, rodovou, zájmových, místních i jiných skupin obyvatelstva. Ve své vrcholné formě zahrnovala veškeré svobodné složky společnosti, protože vytvořila systém identifikace jednotlivců prostřednictvím dědičných znaků.

Můžeme tedy říci, že heraldika je nauka obsahující souhrn základních pravidel a zvyklostí, podle nichž se znaky tvoří a také učící znaky popisovat, určovat a kreslit. Heraldika však není jen naukou o znacích (jejich vzniku, tvorbě, vývoji a užívání), ale zabývá se vším, co se znaky souvisí, tedy také prapory, řády, odznaky a všemi ostatními symboly. Heraldika v sobě zahrnuje obě extrémní stránky lidského jedince: jak touhu po odlišnosti, tak vědomí sounáležitosti.

Je také třeba zdůraznit, že heraldika není pouze jen vědou, ale i uměním, protože ke tvorbě a malbě znaků je zapotřebí již vypěstovaného výtvarného citu a obratné ruky. Stojí tedy na pomezí historických věd a výtvarného umění a skutečně dobří heraldici jsou zároveň vědci i umělci. Proto se domnívám, že označení heraldiky za *pomocnou vědu historickou* není úplně správné, respektive dostatečně vyčerpávající, protože většina věd v sobě neobsahuje složku výtvarnou. Také opačný pohled na heraldiku, jako na projev výtvarného umění bez hlubších teoretických znalostí, není správný.

Heraldika jako nauka o erbovním umění vznikla později než znaky samy. Původ heraldiky se zpravidla klade do poloviny 12. století, kdy přibližně v letech 1135–1155 vznikají první znaky téměř současně v řadě zemí západní a jižní Evropy (Anglie, Francie, Německo, Španělsko, Itálie).

Obr. 1: Předheraldické znamení na štítu římského vojáka

Obr. 2: Předheraldická znamení na štítech Normanů (podle tapisérie z Bayeux)

Zvyk malovat různá znamení na válečný štít je však mnohem starší. Již válečníci, zvláště pak vojevůdci starých asijských národů Babylónie, Persie a Číny, jakož i staří Egypťané užívali na svých štítech a praporech různá znamení a figury. Také u starých Řeků se na jejich štítech setkáváme se lvy, koňmi, psy, kancí, rybami či ptáky a také legie a kohorty starých Římanů (obr. 1) měly své symboly a odznaky (*insignie*). Unikátní zachovanou památkou je tzv. čaloun z Bayeux (obr. 2) z konce 11. století oslavující dobytí Anglie Vilémem Normanským, poté zvaným Dobyvatelem (1066–1087), který roku 1066 v bitvě u Hastings porazil anglosaského krále Harolda. Na tapisérii jsou vidět na štítech a praporech některých normanských i anglosaských válečníků různá znamení (kříže, ptáci, zvířata).

Všechny tyto štíty však ještě nejsou heraldické, protože jejich výzdoba byla ryze dekorativní. V tomto tzv. předheraldickém období nebyly štíty spojovány s osobou jejich nositele a nebyly ještě dědičné. Je znám pouze jediný a zcela výjimečný předchůdce středověké heraldiky, a to systém štítových znamení užívaných dědičně starými velkými athénskými rodinami v období 6.–5. století před Kristem. Celý základ heraldiky totiž spočívá v tom, že užívané symboly jsou spojovány s konkrétní osobou, stávají se dědičnými a přecházejí z generace na generaci.

Ještě nějaký čas po dobytí Anglie Vilémem Dobyvatelem zůstávala brnění válečníků lehká. Avšak smrt vůdců, jako například Harolda u Hastings, kterému bylo šípem prostřeleno oko, nebo později smrt anglického krále Richarda I. zvaného Lví Srdce (1189–1199), který zemřel následkem prostřelení ramene, vedla k tomu, že bylo více pozornosti věnováno tělesné ochraně rytířů. Tak se postupně brnění stává těžší, pokrývá celé tělo a rytíři dostávají místo otevřené helmy přilbu, která zakrývá jejich tvář. Tím se i zároveň rytíři stávají mezi sebou méně rozeznatelnými (plechová brnění nebyla barevně odlišena jako pozdější uniformy), a protože se ve vravě bitvy ztrácel přehled, kdo ke komu patří, vzrůstala i možnost se navzájem pozabíjet. Je tedy více než pravděpodobné, že užívání různých štítů se vyvinulo z nutnosti rozlišení a rozpoznání v bitvách a na turnajích.

Štíty, které byly užívány ještě před přijetím zásady dědičnosti v polovině 12. století, byly v podstatě osobní a záviselo pouze na vůli jejich nositelů, zda je nezměnili třeba i několikrát ve svém životě.

Počátky heraldiky spadají do 12. století a souvisí s tzv. křížáckými výpravami, jejichž cílem bylo osvobození Palestiny (Svaté země), zvláště pak hrobu Ježíše Krista z rukou nevěřících, respektive jinověrců (vyznavačů islámu). Proto se heraldika plně rozvinula hlavně v těch zemích, které byly již feudalizovány a které byly pod vlivem římské církve.

Mimo své individuální štíty měli všichni křížáci navíc i společný symbol – kříž (odtud název křížáci). Jeho užití nařídil na koncilu v Clermontu roku 1095 papež Urban II. (1088–1099), který tam vyhlásil první křížovou výpravu, a to tak, že všichni účastníci tažení měli na prsou a na ramenech nosit Kristův kříž, a to červený na bílém.

Křížové výpravy si vynutily systém v heraldice a podnítily její rozmach. Probíhaly v letech 1096–1291 a bylo jich celkem sedm. V 1. křížové výpravě (1096–1144), která vyvrcholila roku 1099 zřízením království jeruzalémského s králem Gottfriedem z Bouillonu (1099–1100), bylo možné rozeznat nejpřednější válečníky jen

podle korouhví, které za nimi nesli jejich panoši. Ale již na počátku 12. století, snad v důsledku zmatků 1. křížácké výpravy, se osobní dědičné štíty rychle šířily po Evropě. Noví křížáci, chystající se na 2. křížovou výpravu (1147–1149), si již kladli za čest, směli-li užít stejného znamení na štítě jako jejich předkové, kteří byli mezi prvními při osvobozování posvátných míst všech křesťanů. V tomto období dochází k nejstarším projevům heraldiky a vznikají první známé znaky. Každý bojovník urozeného původu nosil svůj erb co nejokázaleji namalovaný na kovovém štítě, na prsou a zádech své pláštěnky, na čabrace svého koně a na praporeci upevněném na kopí.

První dědičné erby u všech západních národů náležejí vyšší šlechtě; na konci poslední čtvrtiny 12. století a na počátku 13. století se objevují i u šlechty nižší. Sloužily tedy praktickým vojenským účelům, kdy zbroj chránila tělo rytíře od hlavy až k patě.

Nejstarší doložený panský erb v Čechách je na pečeti Vítka z Prčice z roku 1220. Brzy po něm se pak objevují i znaky pánů z Hradce, z Lichtenburka, z Oseka a ze Sternbergu. Do roku 1250 existuje v Čechách a na Moravě jen velmi málo doložených erbů, ale potom se jejich počet rychle zvětšuje.

Důvody pro ustálení a dědičnost erbů byly i jiné. V dobách míru byly ve středověku velice oblíbené rytířské turnaje, které byly jednak přípravou na válku a jednak i sportem urozeného rytířstva. Bojovalo se podle přesně stanovených pravidel, která respektovala ideály rytířských ctností – statečnost, odvahu i mílosrdnost k slabšímu soku. Jednalo se zpravidla o soubor zápasů dvojic rytířů v plné zbroji, kteří se snažili dřevcem vyhodit jeden druhého ze sedla. Pokud byl zápas nerozhodnut, sesedli rytíři s koní a bili se meči či sekerami. Poražený se stával zajatcem vítěze a musel se vykoupit. Většinou ztrácel koně a brnění, což v tehdejší době představovalo malé jmění.

Heraldika se rovněž plně uplatnila v oblasti vzrůstající administrativy vyžadující podpis. Naprostá většina rytířů a králů té doby neuměla číst ani psát a ani to nepotřebovala, protože jejich hlavním úkolem bylo bránit křesťanství ve zbraň. Proto se také stala heraldika vítanou náhražkou za jejich negramotnost. Na místo podpisu připojovali na důkaz pravosti listin pečete s obrazem svých štítů.

V mnohých učebnicích dějepisu se například traduje, že anglický král Jan zvaný Bezzemek (1199–1216) „podepsal“ dne 15. 6. 1215 na malém ostrůvku Runnymede na Temži nedaleko Windsoru tzv. Velkou listinu svobod (*Magna Charta Libertatum*), která představuje počátek nejstaršího parlamentního zřízení v Evropě. To ovšem není pravda, protože král Jan Bezzemek k listině připojil pouze svou pečeť.

Tato praxe, řešící problém negramotnosti, vrcholí kolem roku 1300. Bylo však naprosto nezbytné, aby se znaky dědily z otce na syna, protože jinak by heraldika neplnila svou novou funkci. Dědičnost erbů se stala výrazem prohlubující se feudalizace společnosti a formování šlechty jako uzavřené třídy. Dědičnost erbů sice nevzniká kvůli této nové funkci heraldiky, ale stává se jejím důsledkem.

Samotný vznik heraldiky a vzrůstající počet znaků si vynutil potřebu evidence nejen erbů, ale i jejich uživatelů. Tak vzniká úřad heroldský, a to zhruba ve 13. století. Jeho prvotní náplní byla činnost poslů, hlasatelů, parlamentářů (vyjednávaců), vyhlášovatelů válek, soudců a rozhodčích při turnajích či šlechtic-

kých sporech. K tomu ke všemu nezbytně museli heroldi (obr. 3) znát rytíře, jejich jména, tituly i znaky. Později začali heroldi organizovat a řídit průběhy turnajů, kdy svolávali účastníky, vyvolávali jejich jména, dohlíželi na dodržování pravidel a vyhlašovali vítěze. Odtud byl již jen krůček k organizování ceremonií vůbec.

Heroldi ve válkách nikdy nebojovali, a příslušelo jim dokonce právo nedotknutelnosti. Měli svůj zvláštní oděv (*tabard*) a jiné odznaky svého úřadu. Protože se heroldi (latinsky *heraldus*) stávali postupně nejvyšší autoritou ve věcech týkajících se užívání znaků, začalo se dokonce studiu těchto dědičných symbolů říkat heraldika.

Heroldi byli sdružováni v heroldii, v jejímž čele stál tzv. král heroldů, kterého jmenoval sám panovník, dal mu zvláštní jméno, vylil mu na hlavu víno a udělil mu výsady, podle nichž byla všem přikazována povinnost ho poslouchat a chovat ho v úctě. K dalším výsadám heroldů patřila možnost cokoliv svobodně prodávat beze cla.

Úloha heroldů byla jednak teoretická (tj. dodržovat pravidla a předpisy heraldiky) a jednak praktická (tj. popisovat znaky, kreslit je a dbát, aby nedocházelo k opakování téhož znaku).

Členy heroldie byli vedle krále heroldů ještě heroldi a jejich pomocníci, zvaní *persevaní*. Každý král heroldů a později i ostatní členové heroldie měli svá vlastní úřední jména, která byla volena různě podle názvu země nebo podle námětů na znacích a rádech, popřípadě podle tinktur, hesel či odznaků. Heroldie byly výsadou suverénních vládařů a velmožů. Náplň povinností heroldů se časem měnila. Od 16. století, kdy se s nimi setkáváme již jen na královských dvorech, až do dnešních dob zbyly heroldům tyto povinnosti:

- organizovat korunovace, sněmy, královské sňatky a pohřby či jiné státní obřady,
- udělovat nové znaky a přijímat k rytířským řádům (to však pouze heroldští králové),
- být oficiálními poradci ve všech heraldických a genealogických záležitostech.

Jistým mezníkem v dějinách šlechtické heraldiky se stal vynález a rozšíření palných zbraní v období 15.–17. století. Jejich následkem začali totiž rytíři ztrácet svou výlučnost v bojích a heraldika svou přirozenou vojenskou funkci. Nezanikla však a znaky se užívaly dál – na pečetích, na portálech paláců, na branách měst, hradů, tvrzí i jinde. V této době se heraldiky chápou umělci a výtvarníci, kteří užívají i nadále štít a přilbu s klenotem jako tradiční základ, ale více než na již nepotřebnou praktičnost hledí spíše na pompéznost a dekorativnost. Tak se heraldika stala čistě objektem symboliky, jejíž přítomnost nelze popřít ani v jejích počátcích. Tehdy ovšem hrála druhořadou roli – hlavním smyslem byla funkce rozlišovací. Později však vznikají umělé pověsti s cílem vysvětlit vznik a

Obr. 3: Český herold v plášti (*tabardu*)

obraz štítu. Vyskytly se i snahy dávat jednotlivým figurám alegorické významy (například břevnu byl připisován význam „umírněnosti“), což ale vůbec neodpovídá historické skutečnosti. Tvrzení, že každý znak má svůj konkrétní význam, je zcela falešné.

Užívání znaků však nezůstalo dlouho výlučným postavením šlechty. Od 13. století se proměňovala středověká společnost, když peněžní vztahy – a zvláště města – rozrušily starou společenskou skladbu. S tím se měnila i funkce a podstata znaků. Původně ryze vojenský charakter znaků byl zatlačen jeho významem právním. Znak začaly používat i církevní a světské instituce a také města a toto rozšíření uživatelů znaků zahájilo novou epochu ve vývoji heraldiky. Znak zůstal symbolem rodové, právní a společenské privilegovanosti.

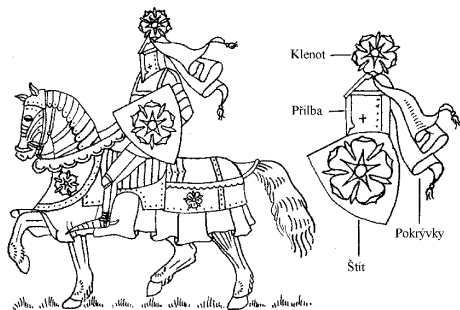
Znak a jeho součásti

V nejužším slova smyslu znakem rozumíme trvalé znamení ve štítě, vytvořené podle ustálených heraldických pravidel, které určuje fyzickou či právnickou osobu na základě vžitého nebo uděleného práva.

Typický šlechtický erb se skládá z několika částí. Nejčastěji to bývá štít, přilba, přikryvadla, točenice nebo korunka a klenot. Takovému erbů říkáme erb úplný, protože obsahuje všechny základní znakové složky a představuje jen určitou zjednodušenou podobiznu rytíře připraveného k boji (hrud' krytá štítem, nad nímž je hlava v přilbě s ozdobami; obr 4). V pozdějších dobách ještě přibýly

takzvané honosné kusy, které sice nebyly nikdy funkční, ale postupem doby se staly odznaky výjimečnosti a různých privilegií. Jsou to například řádové dekorace, hodnostní odznaky, koruny, čepice a klobouky, ale také štítonoši, prapory, půda, trofeje, hesla (motta), bojové pokřiky, pláště a stany.

Všechny složky erbu mohou chybět, pouze štít v žádném případě chybět nesmí. Ten tvoří základní a nezastupitelný komponent znaku. Pokud je znak tvořen pouze štítem, hovoříme o znaku neúplném.

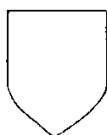

Obr. 4: Středověký rytíř a jeho symbolické zobrazení ve formě erbu

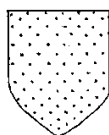
Tinkтуры

Snad každého při pohledu na nejrůznější znaky musí upoutat jejich úžasná barevnost. Všechny tyto „barvy“ nazýváme v heraldice tinkturami, které se pak dělí na barvy, kovy a kožešiny.

Není-li možné erb vymalovat barevně, užívají se k jejich naznačení obvykle šrafy, které pak jednotlivé tinktury zastupují. Platí přitom zásada, že svislý směr je vždy určen osou štítu. Šrafovaní nebyvalo v minulosti jednotné anebo se k ozna-

stříbro

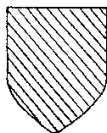
zlato

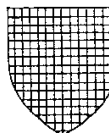
červená

modrá

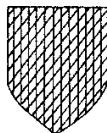
zelená

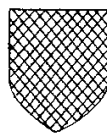
černá

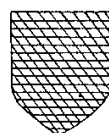
purpurová

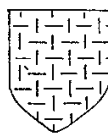
oranžová

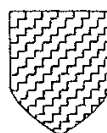
tmavorudá

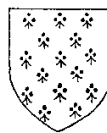
hnědá

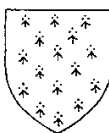
šedá

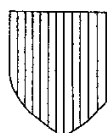
přirozená

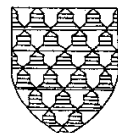
hermelín

sobol

kunina

popelčina

Obr. 5: Zobrazování tinctur pomocí šrafury

čení tinctur používala většinou jejich počáteční písmena nebo dokonce názvy kamenů či astronomická znamení planet. Kdysi totiž někteří heraldici rozlišovali vznešenost i tím, že popisovali erby císařů, králů a královských princů planetárními označeními, erby vyšší šlechty drahými kameny a erby nižší šlechty kovy a barvami. Dnes se již tohoto složitého systému neužívá a všechny znaky jsou popisovány jen tincturami.

V heraldice neexistují žádné pastelové odstíny, ale pouze základní tóny tinctur. Všechny tinctury jsou rovnocenné a není správné dávat některé z nich přednost, i když docházelo dříve i k takovým polepšením znaků, kdy panovník pouze „polepšil“ stříbro za zlato.

V heraldice, jak již bylo řečeno, dělíme tinctury na kovy, barvy a kožešiny: (Obr. 5)

	šrafovaní	kámen	planeta
1. kovy			
stříbro	prázdné pole	perla	Měsíc
zlato	tečkování	topaz	Slunce
2. barvy			
červená	svisle (oheň)	rubín	Mars
modrá	vodorovně (voda)	safir	Jupiter
zelená	pokosem (tráva)	smaragd	Venuše
černá	svisle a vodorovně	diamant	Saturn
purpurová	pošíkem	ametyst	Merkur
oranžová	svisle a pošíkem	hyacint	Dračí hlava
tmavorudá	pokosem a pošíkem	sardonyx	Dračí ocas
hnědá	vodorovně a pokosem		
šedá	vodorovně a svislé krátké čáry v řadách		
přirozená	vroubkovaně pošíkem		
3. kožešiny			
hermelín	tři tečky, z kterých vybíhají dolů tři čárky		
sobol	svisle a vodorovně (jako černá)		
kunina	svisle (jako červená)		
popelčina	řady malých (modro-stříbrných) střídavě obrácených štítků (zvonků)		

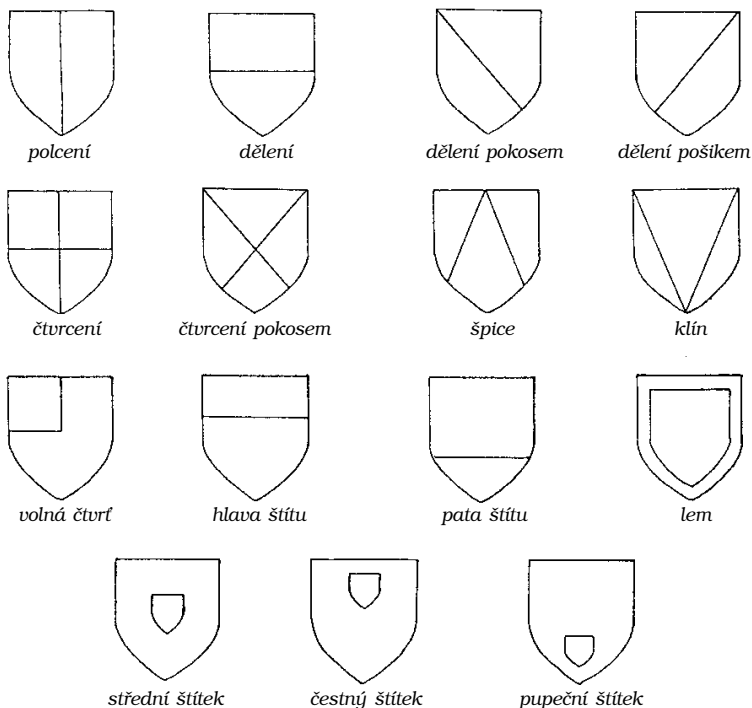
Jedním z nejzákladnějších pravidel heraldiky je, že barva nesmí přijít na barvu, kov na kov a kožešina na kožešinu. Tato zásada byla kdysi diktována základním požadavkem heraldiky – zřetelností. Je zřejmé, že stříbrný nebo zlatý kříž v modrém nebo červeném poli byl z dálky mnohem viditelnější než třeba červený kříž v modrém poli. Je zajímavé, že moderní věda 20. století, která na základě přesných optických přístrojů určila pořadí účinnosti a výraznosti barev, se vůbec neliší od prastarých zásad heraldické zřetelnosti. Pořadí bylo totiž určeno takto (zde záměrně užívám výrazy „žlutý“ a „bílý“ namísto heraldických termínů zlatý a stříbrný):

1. černá na žluté, 2. červená na bílé, 3. zelená na bílé, 4. modrá na bílé, 5. bílá na modré, 6. černá na bílé, 7. žlutá na černé, 8. bílá na červené, 9. bílá na zelené, 10. bílá na černé, 11. červená na žluté a teprve na 12. místě je první heraldicky nevhodná kombinace zelené na červené.

Jiným důležitým pravidlem heraldiky je posuzování pravé a levé strany. Díváme-li se na nakreslený erb, je heraldicky pravá strana na kresbě na straně levé a heraldicky levá strana na pravé straně kresby. Toto opačné chápání stran je dáno tzv. kurtoasií (z francouzského *la courtoisie* – dvornost, zdvořilost), kdy nositel erbu má přednost před pozorovatelem a erb se posuzuje z hlediska jeho držitele.

Štít

Štít je nejdůležitější částí erbu. Všechny ostatní části erbu mohou chybět a erb stále zůstane erbem, jenom štít ne. Erbovní figury na nejstarších štítech byly velice jednoduché, a to z praktických důvodů, aby byly zřetelné a na dálku snadno rozpoznatelné.

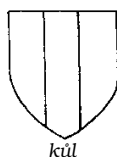

Obr. 6: Základní dělení štítu

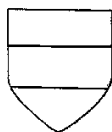
Tvar štítu se během času měnil a v dobách živé heraldiky byl ovlivňován změnami ve způsobu boje. Na některých starých štítech vidíme na heraldicky pravé straně jakýsi výkrojek, který se odborně nazývá *terč* a sloužil rytířům k založení dřevce.

Tvar štítu se nikdy nepopisuje (neblasonuje) a víceméně jeho provedení závisí na vůli kreslíře, který však musí respektovat především umělecký sloh (hovoříme o štítech gotických, renesančních atd.) a někdy také provenienci (štíty normandské, španělské, italské a podobně). Provenienci je třeba respektovat pouze tehdy, jde-li o znak z jiné oblasti než střední Evropa (a i tehdy jsou výrazné odchylky spíše výjimkou). Uvedené názvy štítů nejsou jednoznačným určením teritoria a užívalo se jich v různých dobách a v různých zemích. Není však možné, aby rodina nobilitovaná v 19. století užívala gotický štít. V období baroka se hojně místo štítů užívalo kartuší, hlavně u znaků duchovenstva.

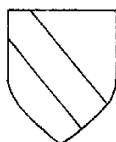
V některých západních zemích měly dámy zvláštní tvary štítů, aby se zvýraznila skutečnost, že se ženy bojů nezúčastňovaly. Byly to především štíty *routové*, avšak v Belgii a v severní Francii se u dam užívá daleko více štítů *oválných*. Ve střední Evropě se však nedělaly rozdíly ve tvarech štítů mužů a žen, i když i zde se ojediněle najde výjimka.

kůl

břevno

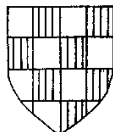
břevno pokosem

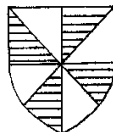
břevno pošikem

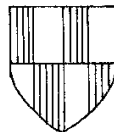
krokev

šachovnice

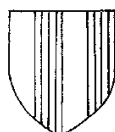
štenjř

šindele

cihly

třikrát polcený štít

pětkrát dělený štít

Obr. 7: Nejběžnější heraldské figury

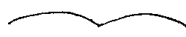
vlnovitá čára

pilovitá čára

cimbuří (stínky)

oblouky

Obr. 8: K dělení štítu je možno použít i jiných čar

Pozice štítů v erbu bývá dvojitá. Buď je štít kreslen kolmo anebo poněkud našikmo, což někteří heraldici pokládají za správnější, protože to odpovídá středověké praxi, kdy rytíři nosili štíty zavěšené na hrudi (nad štítem pak skutečně byla vidět jen přilba s klenotem a přikryvadly – tedy úplný erb).

Figury

Vše, co klademe do štítu, nazýváme erbovním nebo znakovým znamením nebo figurou. Zásadně dělíme všechny figury na dvě skupiny:

a) heraldské figury, kde je štít dělen různými čarami na pole různého geometrického tvaru;

b) obecné figury, tj. heraldicky stylizované postavy, zvířata, rostliny a věci.

V západní Evropě však žije dodnes několik málo prastarých rodin, jejichž štít nenese výjimečně ani heraldskou figuru, ani obecné znamení. Takovýmto štítem říkáme štít prostý.

Znamení **heraldská** jsou obrazce ve štítě vytvořené čarami vedenými vždy od jedné hrany štítu ke hraně protilehlé. Těmito jednoduchými čarami vzniklo značné množství dělení štítu: polcení, dělení, dělení pokosem (kosmé), dělení pošikem

(šikmé), čtvrcení, čtvrcení pokosem, špice, klín, volná čtvrt, hlava štítu, pata štítu, lem, střední štítek, čestný štítek, pupeční štítek (obr. 6, 7).

Vedle tohoto základního dělení mohou existovat ještě různé kombinace – například:

- polceno, vpravo stříbrno-modře děleno, vlevo zlaté pole (hrabata von Fünfkirchen);
- polceno, vpravo stříbrné pole, vlevo červeno-černě děleno (Hrzánové z Hara-sova);
- nahoře stříbrno-červeně polceno, dole černé pole (Kamýtský ze Lstiboře).

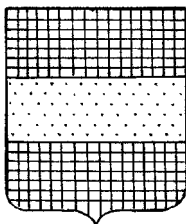
Nejjednodušší heroldské figury odpovídají jménem i postavením dělení štítu, vznikly zdvojením čar a jsou umístěny ve štítě. Jsou to kůl, břevno, břevno pokosem, břevno pošikem, heroldský kříž, svatoandějský kříž, krokev a další.

Počet těchto čar může být libovolně opakován. Potom je ale nutné v popisu uvádět počet příslušného dělení. Je-li štít dělen stejným počtem svislých a vodorovných čar (nejméně však třemi), hovoříme o šachovnici nebo o šachovnicově děleném štítě. Je-li štít čtvrcen a zároveň dělen pokosem a pošikem, hovoříme o tzv. štenýři. Převládá-li polcení nad dělením co do počtu čar, vznikají tzv. šindele, je-li tomu naopak, vznikají cihly.

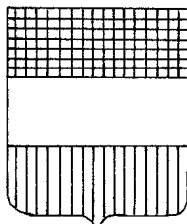
Z toho, co již bylo řečeno, je zřejmé, že se takto nabízí takřka nekonečné množství kombinací a variant. Přitom však ještě nemusí být tyto čáry vždy rovné, ale můžeme použít k dělení štítu i jiných čar. Z jejich velkého množství uvedme alespoň čáry vlnovité, pilovité (dělení špicemi), cimbuří (dělení stínkami) či oblouk (obr. 8).

V mnohých heraldických knížkách a příručkách nacházíme přesné vymezení šířek břevnen, krokví, ale i hlav či pat štítů. Jejich autoři, vedení dobrou snahou zachovat určité praporce heroldských figur, však zapominají na skutečnost, že v jednotlivých polích (tj. částech štítu vzniklých jeho dělením) mohou být umístěny obecné figury. A aby tyto figury byly zřetelné a dobře viditelné, musí být jejich pole poněkud zvětšeno na úkor heroldské figury, která jinak bývá širší.

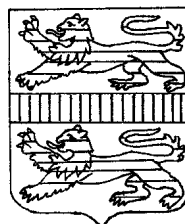
Tak například břevno arcibiskupství pražského je širší, než břevno hrabat von Stauffenberg, které je nahoře i dole provázeno lvy. Je rovněž rozdíl mezi břevnem arcibiskupství pražského a dvakrát děleným štítem hrabat Trčků z Lípy (obr. 9, 10, 11).

Obr. 9: Břevno ve znaku pražského arcibiskupství

Obr. 10: Dvakrát dělený štít Trčků z Lípy

Obr. 11: Schenkové von Stauffenberg mají v erbu břevno viditelně užší vzhledem k figurám v dalších polích.

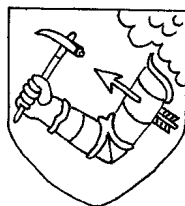
Obr. 12: Rytíř
(Hildprandtové von
und zu Ottenhausen)

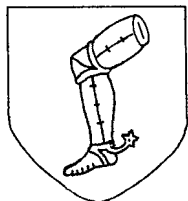
Obr. 13: Mnich
(svobodní pánové von
Münchhausen)

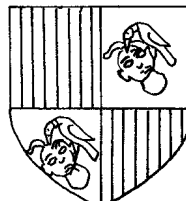
Obr. 14: Divý muž
(Vančurové z Reh-
nic)

Obr. 15: Obrněná
paže (Ceyptové
z Peclínovce)

Obr. 16: Obrněná
noha (Pešíkové
z Komárova)

Obr. 17: Hlava Turka
(Schwarzenbergové)

Obr. 18: Orlice
(hrabata Kolouratové)

Obr. 19: Kohout
(Strakové
z Nedabylic)

Obr. 20: Labuť (páni
ze Svamberka)

Obr. 21: Čáp
(hrabata Dobřenští
z Dobřenic)

Obr. 22: Husa
(hrabata Deymové
ze Stříteže)

Obr. 23: Havran
(Jírové z Roztok)

Někdy se setkáváme u znaků, jejichž pole štítů nenesou žádnou obecnou figuru, s rozmanitými ozdobnými čarami a ornamenty. Tato výzdoba vyplňuje prázdné plochy a jde o projev čistě umělecký. Protože se nejedná o žádnou figuru, neuvádí se v blasonu (v popisu znaku) a také není povinný. Nazývá se damaskování (damascenování) a bylo mu dáno jméno podle vzorků ze vzácných látek z města Damašku v dnešní Sýrii.

Heroldské figury jsou patrně starší než obecná znamení a v popisech znaků mají před nimi přednost. V klenotech se nedají kreslit, a proto se musí položit na jiný předmět – například na křídla, na desku a podobně.

Znamení **obecná** jsou všechny ostatní heraldické figury, které se kladou do štítu. Nesmějí se, na rozdíl od figur heroldských, dotýkat okrajů štítu, ale plochu štítu (pole) musí podle možnosti vyplňovat. Všechna tato znamení se kreslí znač-